

אנו קוראים את הד"ח, והנה אין בהם אפילו רמז קטן אחד שמישהו הודיע אי פעם מפני שסלד מן המעשה עצמו, שלבו נרעד מפני שבני-אנוש הפים-משפח נקטלו, שנחרד מפני ידיים עבריות ביצעו כאן פשע-מלחמה פשוטו כמשמעו. האלוף נזף במפקד מפני שהורה הפקודה שלא לחמם את החזית. המפקד כעס מפני שנהרגו יותר מדי — יותר מכפי שתיאר לעצמו, כשזרק בקלילות כה רבה את שתי המלים הערביות.

אחרים הודיעו הרבה יותר מפני שהעמדו לדין אנשים שציתו לפקודות. **אולם איה הזעזוע מן העבודה שקצין עברי נתן פקודה שלא לחבוש פצועים ודתת להם לגזוע ככלבים — דבר נדיר גם בספרי-הזוועה?**

איה הזעזוע מן הסיפור המחריר על הנשים הצעירות, אשר הורדו בדם קר ממשאית, הועמדו בשורה ונקטלו, על הנערות אשר צעקו כאשר עשרות כדורים פלחו את עורן הזועק-לחיים, אשר הזורים הוסיפו לירות עליהן גם כאשר פירפרו וצעקו בעתית הגסיסה? **איה הזעזוע מן התיאור הנורא שז האב, שנקרא לזחות את הגופות המנוסות בשמיכות, וכרע תחתיו כאשר הכיר את השמיכה מראשו של נער ונוכח לפתע כי כנו הקטן הוא זה המביט בו בעיניים מתות?**

★ ★ ★

אם אנחנו יכולנו לקרוא ד"ח-ים אלה מבלי להזעזע עד למעמקי נשמתנו, מבלי שכל רגש בנפשו יתקומם ויזעק, מבלי שנפרוש לפניה אפלה ונבכה מרוב בושה וזוועה — הרי שחולים אנחנו.

אם יכולנו לקרוא בבוקר את הדברים ליד השולחן — ולהמשיך אחר כך בשתיית הקפה, לזכת לעבודה כמשרד או בבית-החרושת, לומר דברי נועם למשפחותינו ולברך בקרבם את הבאים לקראתנו, לחזות בפרט משעשע או לקרוא בספר רוגע — הרי שמחלה ממי ארת מכרסמת בנבכי רוחנו.

סימן שלא האחד-עשר הם האשמים, כי אם כולנו, כולנו עד האיש האחרון. שאין האחד-עשר יוצאים מן הכלל, כי אם הנם אנשים אשר גורל עיתר בחר בהם במקרה, מתוך הכלל הגדול אשר יצר את הרקע הרוחני למעשה.

★ ★ ★

כאזורים של המדינה פעלנו אחרי התקוות כפי שהיינו צריכים לפעול, באמצעות מכשירינו הממלכתיים — הממשלה ששילמה פיצויים, הכנסת שקמה לאות אבל, בית-המשפט המנסה לחרוץ דין. **אולם כבני-אדם, כאנשים חיים ונושמים, אשר כל אחד עומד לבי דו מול הבזק וזמול מצפוננו, לא עשינו דבר כדי לרחוק את עצמנו מן האשמה.**

שהרי התפרסמו הדברים הנוראים, ונחשף המצב הרוחני המחריר — ובתוך המחנה שלנו, אין קול ואין קשב. **איה הרבנים שיכו על חטא? איה הסופרים וגדולי-הרוח אשר ישמיעו את זעקתם? איה המדרי נאים והאזופים שיפשפשו במעי שיחה וישאלו את עצמם בפומבי: מה היה חלקי שלי בכל אלה?**

★ ★ ★

דרוש מעשה. דרוש מעשה סמלי ש יביע את רגשי-החרטה של כולנו, את החלטתנו להניח את היסוד לחברה בה שוב לא יהיו מעשים כאלה אפשריים. **הוא צריך לבוא מועמקי העם, כמעשה ספונטאני ומטהר.** הוא חייב להיות טהור מכל שיקול תועלי, מכל שאיפה פוליטית, מכל כוונה לעשות רושם על משהו לשם משהו. אני בטוח שאיני היחיד שרעיון זה עלה בלבו, בלילה של נודי-שינה, אחרי קריאת אחת העדויות המחרדות:

שמוטלת עלינו החובה, כציבור של אנשים פרטיים, להקים מצבה במקום בו בוצעה הזוועה.

גלעד שיוכר לעצמנו את המעשה שנעשה, שיקרא לעומתנו בכל רגע של חיינו: זה יכל לקרות שוב, אם נרפה אף לרגע קט מן המאבק לטהור עצמנו.

גלעד שישמיע באוזני הדורות הבאים: נאבקנו עם כוחות השחור בלבנו, וניצחנו. **מי צריך לעשות את המעשה? כולנו. לא עלידי החלטה של ממשלה, לא עלידי צו מלמעלה, כי אם עלידי מאמץ מרצון של רבים, עלידי תרומתם הסמלית של אלפי אנשים.**

מי חייב לזום זאת? לא עסקני מפלגות, ולא חותמי חתימות על פטיציות. כי אם הרבנים, אנשי-הרוח, הסופרים והמשוררים, המחנכים והתנואנים והמדענים.

★ ★ ★

זהי קריאה — לעצמנו. קול דמי אחינו צועקים מן האדמה. וקול בלבנו שואל אותנו: איכם?

"הארבעים-ושבעה הקבורים ליד כפר-קאסם שוב אינם זקוקים לרחמים. שום דבר לא יפריע עוד את מנוחתם לעד.

אולם אנו עודנו חיים. אנו חייבים לבנות את חיינו, כפרטים וכאומה. עלינו מאימת המחלה של אוכדן המוסר, של הריסת הרוח אשר בלעדיה שוב לא יתכנו חיים של טעם, ולא יתכן קיום לאומי.

אם לא נשיב לקריאה המהדהדת בלבנו, אי לנו ואוי לעמנו: כי אז מוטב שנשנה את אותו מושג נורא, ונחליפו בשתי מלים ערביות אחרות:

الله يرحمنا

"אללה ירחמנו". אלוהים ירחם עלינו. כי זקוקים אנו לרחמים.

זקנים מקומטי פנים, נערים ונערות שזה עתה התקרבו לאביב חייהם, אמהות אוהבות ועלמות שלא ידעו גבר — ארבעים ושבעה יצורים שנבראו בצלם אלוהים, שלא השאירו אחריהם אלא זכרון בלב אשה ואב, ושם מופשט באחד הסעיפים של גליון-אישום.

לבותינו קחו בשנים האחרונות. כה רבים נפלו ונרצחו — מזיונים על גבי מזיונים, בני כל העמים, וביחוד בני עמנו שלנו.

מה הם חיו של פרט אחד לעומת מזיונים אלה? מה כוחם של 47 קברות בשדה גידה, לעומת קברות בלתי-ספורים אלה — וזכרם של המליונים שלא זכו אפילו לקבר?

אך דבר אחד חייב להרעיד את נשמתנו, הדבר המוציא את הארבעים-ושבעה מבין גלי העצמות של עולם מטורף —

כי שתי מלים רצחו אותם.

שתי מלים ערביות שיצאו מבין שפתיו של אדם עברי.

★ ★ ★

פיו של מי? יום אחרי יום יושבים השופטים בירושלים — מול עיני הנאשמים, עיני מצפונם ועיני אלוהיהם — ומנסים להחליט זאת.

זהו בית-משפט של מטה. אולם ישנו בית-משפט גבוה יותר, בית-משפט של מעלה. הוא אינו שופט את האחד-עשר, שנקלעו לספסל הנאשמים. הוא שופט את כולנו.

איתנו, הקוראים מדי יום את הד"ח היבש מבית-המשפט, ואיננו מזועזעים בכל יום מחדש. **אותנו ששמענו את שתי המלים הנוראות ממלאות את אולם בית המשפט — פעם, פעמיים, עשרות פעמים — והמשכנו בחיינו כאילו לא קרה כלום, כאילו יכולה אומה לעבור עליהן לסדר-היום.**

איש לא יקא בשלושת השופטים היושבים בירושלים. חייבים אנחנו להתפלל כי ימצאו בלבם את הכוח לחרוץ דין-אמת מבלי לשכוח את מידת-הרחמים, למצות את כל עומק האכזריות של המעשה מבלי להיות אכזריים בעצמם.

המקום המיועד למצבה - מקום הזוועה במבואות הכפר

אולם לא משפטם של האחד-עשר הוא העיקר. העיקר הוא מה שנתגלה בשעת המשפט — דברים שאחרים מאתנו ידעו בעומק לבם, אך הכתובים עתה בדיו בלתי-מחקיקה.

★ ★ ★

"אלא ירחמו" אמר המפקד. "בלי סנטימנטים". "לא יהיו מעצרים". "לא יהיו פצועים". האם היה זה רק איש אחד שחסר לו הדמיון כדי להבין את הקשר בין מלים אלה, הנאמרות בקלות כה רבה, לבין שורות של קברים?

לא. כי המלים עברו מאיש לאיש. עד אחרי עד קם וסיפר מה היתה הגבתו, ומה היה מצבית-הרוח אחרי שנקצר קציר-הזוועה.

"איש לא הודיע מן הידיעות" אמר עד אחד. "רק כעבור זמן, כשנודע על הרגים רבים שאיראפשר לספרם, הורה המג"ד על מתינות בפתיחת-אש..."

הזעזוע לא נגרם עלידי עצם המעשה הנורא, שפיכת דמם של חפים מפשע. המספר הגדול גרם להרגשת אי-הנעימות.

"חיי אדם במלחמה אינם עולים כסף", אמר עד. "לאחר התקרית לא נראה איש מתנהג כאילו אירע דבר היוצא מגדר הרגיל."

ובא עד אחר ואמר שאילו סרב להרוג אנשים חפים-משפח, היה מרגיש כאילו בגד ברוח עליה חונך בצה"ל.

ובא המג"ד עצמו וסיפר כי לדברי המפקד הממונה עליו היה כדאי שבערב הראשון "ילכו כמה ככה" (בלחית התנועה המתאימה) כדי שהאחרים "יבינו". ושאינו רוצה לא בסנטימנטים ולא במעצרים. נורא מכל: שהוא אמר לפיקודיו "אנחנו לא מפנים פצועים."

וכאשר קרה מה שקרה, ונקרא המפקד לבירור עוד באותו ערב, כשהפצועים עוד זעקו והגופות טרם התקררו, הסביר המפקד, זה שאמר באותו יום את שתי המלים הערביות, כי לא תיאר לעצמו שיהיו כל-כך הרבה נפגעים. ואילו המפקד הגבוה פנה אליו בכעס:

"הרי נתתי לך הוראות שלא לחמם את הגיזרה!"